

RUDOLF OTTO'DA
DİNÎ TECRÜBE
VE MİSTİSİZM

MEHMET FATİH KALIN

 / otukennesriyat

YAYIN NU: 2187
KÜLTÜR SERİSİ: 1166

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-806-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mehmet Fatih KALIN: 1980'de Erzurum'da doğdu. 2002'de Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu, 2007'de Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Ana Bilim Dalında yüksek lisansını, daha sonra aynı alanda 2012'de doktorasını tamamladı.

2013'te Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde Yrd. Doç. Dr. ünvanıyla göreve başladı. 2019'da Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümüne Dr. Öğretim Üyesi olarak atandı. 2020'de Doçent Dr. ünvanını aldı. Hâlen bu görevine devam etmekte olup alanına dair kitap, kitap bölümü, makale, bildiri ve proje çalışmaları bulunmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmekte olup evli ve 2 çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz..... 11

GİRİŞ

OTTO'NUN HAYATI VE FELSEFESİNİN BESLENDİĞİ KAYNAKLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

OTTO'DA BİR TECRÜBE VASITASI OLARAK
DİN VE KUTSAL'IN ANLAMI

1.1. Din ve Dinî Tecrübeye Genel Bir Bakış	27
1.2. Din Anlayışı.....	55
1.2.2. Hamlık (<i>Cruder</i>) Evresi ve İnancın Gelişimi.....	57
1.2.3. Dinî Bilinç	61
1.2.4. Antropoloji ve Din	65
1.2.5. Din-Ahlâk İlişkisi.....	66
1.2.6. Tanrı Anlayışı	68
1.3. “Kutsal” Fikri	71
1.4. Hıristiyanlıkta Kutsallık	87
1.5. Kutsal'ın Tecrübesi ve Numen.....	91
1.5.1. “Numen” ve “Numinous”	91
1.5.2. “Numinous”un Tezahürünün Boyutları.....	99
1.5.2.1. Ürperticilik (<i>Tremendum</i>)	99
a. “Haşyet Unsuru” (<i>The Element of Awefulness</i>)	100
b. “Kudret Unsuru” (<i>The Element of Overpoweringness</i>)....	102
c. “Enerji” veya Aciliyet Unsuru (<i>The Element of “Energy” or Urgency</i>).....	105
1.5.2.2. Gizem (<i>Mysterium</i>).....	106
1.5.2.3. Büyüleyicilik (<i>Fascinans</i>)	108
1.6. Kutsal'ın Tezahürü ve İfade Edilme Vasıtaları.....	110

İKİNCİ BÖLÜM
NUMİNOUS TECRÜBE VE MİSTİSİZM

2.1. Mistisizm ve Mistik Tecrübe	121
2.2. Bilginin İki Yolu: İçebakış ve Birlik Vizyonu	128
2.3. Numinous Tecrübe ve Mistisizm İlişkisi	137
2.4. Doğu ve Batı Mistisizmi: Shankara ve Eckhart	143
2.5. Nesnel Bir Değer Olarak Kurtuluş	152
2.5.1. Kurtuluş Vesilesi Olarak Kefaret ve Lütuf.....	159
2.5.2. Özgürlük ve Kader	176
2.6. Lütuf Tecrübesi Olarak Mistisizm	183
Kaynakça	197
Dizin.....	209

ÖN SÖZ

DİNÎ TECRÜBENİN konusu, “Kutsal” ya da “İlahî Kudret” tir. Kutsiyet duygusu ve sezgisi, bütün dinlerde ortak yaşantı ve tecrübe olarak yer alır. İnsan çevresindeki dünyayı ve olup bitenleri gözlemlemesi neticesinde kendisi dışında üstün bir gerçekliğin varlığını düşünmeye başlar. Bu belirsiz duygular zamanla bilinçli bir hale dönüşür ve insan yaşayarak, deneyler yaparak dinî bir hayat yaşamaya başlar.

Biz bu çalışmamızda Rudolf Otto’nun din, kutsallık ve mistik tecrübe anlayışını ve tecrübe edilen “Kutsal” a yönelik düşüncelerini incelemeye çalıştık. Otto’ya göre insan, daha önce hiç karşılaşmadığı titretici ve aynı zamanda büyüleyici bir “Gerçeklik” le karşılaşır. Onun çok gizemli, huşu verici, güçlü ve oldukça cezbedici varoluşsal özellikleri karşısında kendinden geçer. Otto “Kutsal ile karşılaşma” dediği bu durumu “sır” olarak adlandırır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Rudolf Otto’nun hayatını, eserlerini ve onun din felsefesine kaynaklık eden belli başlı düşüncelerini ele aldık.

Birinci bölümde, din, dinî tecrübe ve kutsal kavramlarını genel hatlarıyla açıklayarak, Otto’nun din anlayışını ve *numinous tecrübe* diye adlandırdığı Kutsal’ın tecrübesine yönelik düşüncelerini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde ise, *numinous tecrübe* ile mistik tecrübe ilişkisini ve her iki tecrübe çeşidinin de nihaî hedef olarak gördüğü kurtuluşu ilahî lütuf ve kefaretle ilişkilendirerek incelemeye çalıştık. Ayrıca Otto'nun doğu ve batı mistisizmiyle ilgili görüşlerini tespit etmeye gayret ettik.

Konunun mahiyeti ve Otto'nun fikirlerinin tespiti bakımından zor bir çalışma olsa da dinî ve mistik tecrübe araştırmalarına katkı sunabileceği ümidi bize güç verdi. Çalışmamızın ortaya çıkmasında katkı ve destekleri olan hocalarımla Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu, Prof. Dr. Tuncay İmamoğlu, Prof. Dr. Muhsin Akbaş, Prof. Dr. Şehmus Demir'e ve her zaman yanımda olan aileme şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet Fatih KALIN

Kastamonu/2024

GİRİŞ
OTTO'NUN HAYATI VE FELSEFESİNİN
BESLENDİĞİ KAYNAKLAR

KARL LOUIS RUDOLF OTTO, 25 Eylül 1869'da Protestan bir ailenin çocuğu olarak Almanya'nın Hanover şehri yakınlarındaki Peine'de dünyaya geldi. Babası Wilhelm Otto Peine'de bir fabrika sahibiydi. Otto öğrenimine Peine'de başladı, ancak 12 yaşındayken babasının Hildesheim'de ikinci bir fabrika yapmasıyla buraya taşındılar. Birkaç gün sonra da babası hastalanarak öldü.¹ 1888'de Erlangen Üniversitesi'nde başladığı teoloji eğitimini Göttingen Üniversite'sinde tamamladı. 1907'de Tübingen Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra 1914'te Breslaw Üniversitesi'nde sistematik teoloji profesörü oldu. 1917'den 1929'da emekli oluncaya kadar, kariyerine Marburg Üniversitesi'nde devam etti.² Amerika ve İngiltere'de de dersler veren ve birkaç yıl Prusya parlamentosu üyeliğinde bulunan Otto, Avrupa, Kuzey Afrika, Mısır, Filistin, Hindistan, Çin ve Japonya'ya seyahatlerde bulundu. Hitler'in devlet başkanı olmasından üç sene sonra 6 Mart 1937'de trajik bir kazada hayatını kaybetti.³

¹ Rudolf Otto, *Autobiographical and Social Essays*, (Trans. and Ed. Gregory D. Alles), Mouton de Gruyter, Berlin 1996, s. 51.

² Jacques Waardenburg, *Classical Approaches to the Study of Religion: Aims, Methods and Theories of Research*, Walter de Gruyter GmbH&Co., Berlin 1999, s. 432.

³ Sibnath Sarma, *Religious Philosophy of Rudolf Otto*, Ajanta Publications, Delhi 1996, s. 2.

Rudolf Otto, Almanya'nın modernleşmeye başladığı, bilim ve teknoloji alanında başarılar elde ettiği bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde politik ve ekonomik dalgalanmalar olmuşsa da, Afrika ve Uzak Doğu'da koloniler kurulmuştur. Elde edilen bu refah düzeyi nedeniyle de Alman halkında materyalist ve militan natüralist duygular yükselmiştir.

Bu dönemde Almanya'da özellikle patoloji, fizik, psikoloji ve ilâhiyat alanında ünlü isimler ortaya çıkmıştır. Otto, bu dönemde öne çıkan bir ilâhiyatçı olarak natüralizme karşı spiritüalizmi savunmuş ve dinî düşüncüyü canlandırmıştır.⁴

Otto'nun din felsefesinin kökenleri birkaç yüzyıldan uzun bir geçmişe dayanır. Otto'nun din tanımı kaynağını Almanya'nın mânevî çevrelerinden alır. Onun dinî otonomi kavramı Luther'in Protestanlık hakkındaki fikirleri ve Kant'ın eleştirel felsefesiyle sıkı bir ilişkiye sahiptir. Otto din tanımında, modern Alman din biliminin iki önemli ismini, Luther ve Kant'ı birlikte ele alır ve inceler. Schleiermacher ve Ritschl, Fries ve Troeltsch de Otto'nun din tanımını oluşturmasında önemli yere sahiptir. 18. yüzyılda Almanya'da Romantizm akımı büyük bir etki yaratmıştır. Bu akımın en önemli özelliği duygusallık ve irrasyonelliktir. Ancak romantizm özgürlüğe, bireyselliğe ve doğal güdülere geri dönüşü de sağlamıştır. Bu akımın etkisiyle insan, etrafına kuşkuyla bakmış, sorgulamış ve evrenin yeni gizemlerini keşfetmeye başlamıştır. Otto'nun ahlâkî veya mantıkî tanımının yapılamayacağını söylediği, ancak akıl almaz ve esrarengiz olarak tanımladığı hisler, aynı zamanda romantik bir yapıya da sahiptir. Romantizmin etkisi Otto'yu rasyonallikten uzaklaştırarak giderek duygusallaştırmıştır. Otto'nun görüşlerini şekillendiren diğer bir konu 19. yüzyıldaki natüralizmdir. Bu düşün-

⁴ Sarma, s. 3-4.

BİRİNCİ BÖLÜM
OTTO'DA
BİR TECRÜBE VASITASI OLARAK
DİN VE KUTSAL'IN ANLAMI

1.1. DİN VE DİNÎ TECRÜBEYE GENEL BİR BAKIŞ

DİNÎ TECRÜBENİN ne olduğuna değinmeden önce *tecrübe* ve *din* kavramlarını kısaca ele almak yerinde olacaktır. *Tecrübe*, gelişme sürecine paralel olarak bilginin birikmesini, gelişmesini veya anlayışı geliştiren olgularla çokça karşılaşmış olma durumunu ifade eden bir kavramdır.¹ Yine bireyin doğrudan katıldığı, algıladığı, maruz kaldığı olaya, bilincin o anki içeriğine, bu olaydan elde ettiği bilgi, beceri veya pratiğe de *tecrübe* denilir.²

Tecrübenin kişisel bir özellikte olduğu, gerçek aracılığıyla ya da duyular veya herkes için özel olan izlenimler yoluyla gerçekten fiziksel dünyanın insana aracılık ettiği belirtilmektedir.³

Psikolojide tecrübe, keyfiyet bakımından farklılaşmamış bildiriler ve işaretler yayan duyular dünyasında, algılanmış olan değerlerin ve anlamların sezgisel ve duygusal olarak bilinmesi şeklindedir. Tecrübe, kendiliğinden, vasıtasız ve istem dışı bir bilgi olmakla beraber, geçici bir olay ol-

¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 1011.

² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005, s. 828.

³ Hywel David Lewis, *Philosophy of Religion*, The English Universities Press Ltd., Londra 1965, s. 290.

mayıp düşünceyi genişleten bir özelliğindedir. Tecrübe, objelerin yakınında yavaş yavaş başlayabilir veya fikirlerden doğabilir.⁴

Tecrübecilik ise, bilginin kaynağı olarak deneyi kabul eden felsefe anlayışı olup, kökleri ilk dönem Grek filozoflarından Protagoras ve kısmen Herakleitos'a dayanır.⁵ Protagoras, "İnsan her şeyin ölçüsüdür" sözüyle duyuların verilerini göz önünde bulundurarak bireysel deneyimin farklılığını ifade etmiştir.⁶ Herakleitos'a göre ise, evren sürekli akan bir süreç ve başlangıcı ve sonu olmayan bir değişimdir. Bu değişim hiçbir zaman durmaz ve bu değişim içinde de aynı kalan hiçbir şey yoktur. Değişim kaçınılmazdır. Her şey her an bir değişim ve akış içindedir. Bir nehre iki defa giremezsiniz. Çünkü ikinci defasında ne o nehir aynı nehirdir, ne de siz aynı sizsinizdir.⁷

Bu anlayış, insan zihnini "üzerinde hiçbir yazı bulunmayan boş bir levha"ya benzeten John Locke'da da kendini gösterir. Ona göre, insan zihninde doğuştan gelen hiçbir bilgi bulunmamaktadır ve her türlü bilginin kaynağı *deneydir*.⁸ Bu nedenle insan zihni ancak dış dünyadan aldığı verilerle bilgi edinebilir. Locke, insan zihnini bilgiden yoksun kabul etmekle döneminin yerleşik dinî inancına ve toplum anlayışına karşı çıkar. Bunlar yerine bireyin akıl ve duyumla elde ettiği dış dünyaya ait verileri bilginin kaynağı olarak kabul eder.⁹ Tanrı inancı Locke'un düşüncesinde

⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 129-130.

⁵ Lewis, s. 41.

⁶ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Yayınları, Bursa 2001, s. 88-89, 92; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, Ankara 1980, s. 329.

⁷ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 84.

⁸ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 71-72, 94.

⁹ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul

1.2. DİN ANLAYIŞI

1.2.1. Dinin Kökeni ve Gelişimi

OTTO'YA GÖRE DİN, insanlar esrarengiz hisler duyduğunda başlamıştır. Bu hisler antropologların dinin temeli kabul ettikleri davranışlarda ifade edilmiş olabilir. Ancak din duygusunun belli davranışlarla ifade edilmesi, bu davranışların dinin kaynağı olmasından başka bir şeydir. Dinle ilgili ilkel inanışlar masallar, efsaneler, hayvanlara ve bitkilere tapma, fetişizm ve totemizme dayanır. Gerçek din ise, bâtıl inançlardan arınmış bir şekilde mantık ve mantık dışılığın uygun bir karışımıdır. Sihir, dinin kökenini açıklamada tek antropolojik kavramdır. Bu açıdan sihir eski çağ insanının gizemli şeyleri açıklamaya ve evrendeki muhteşem güçleri anlatma deneyimine verilen addır. Antropologlar dinin mi sihrin mi daha eski olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da, ilk insanların doğal güç ya da ruhsal güçleri nesnelere atfettikleri konusunda hemfikirdirler. Fakat Otto'ya göre hiçbir doğal güç sihir değildir. Üstelik ona göre, ilkel insan için doğadaki nesnelere ruhlarının olup olmadığını bilmek önemli değildir. Onlar doğal olayları açıklamada ve iyileştirmede sihri kullanmışlardır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Sarma, s. 8-9.

1.3. “KUTSAL” FİKRİ

KUTSAL’IN ne olduğuna geçmeden önce İngilizce’de kutsalın karşılığı olarak kullanılan *holy* ve *sacred* kelimelelerinden bahsetmek yararlı olacaktır. Latince’de *kutsal* kavramının içeriği tanrıların alanına ait olanla sınırlandırılmıştır. *Sacer* kelimesi “tanrısal alana ait olan” anlamına gelmektedir. Bunun dışında kalan seküler olarak nitelenebileceğimiz dünyevî alan dindışıdır, yani *profanustur*. Bu bağlamda *sacer* ile *profanus* birbirine zıttır. *Profanus*, tapıktan çıkarılan, insanların kullanımına sunulan şey anlamına gelir. Bununla birlikte dinî terminolojide kullanılan “kutsal” doğrudan *sacer*’den değil, ondan türetilmiş *sacrare*’ye karşılık gelen “kutsamak” fiilinden gelir. *Sacratus* sıfatına karşılık gelen “kutsal” sıfatı, “kutsamaya”, “kutsallaştırmaya” konu olan şeyi ifade eder.¹⁴⁵

Kutsal anlamında kullanılan diğer bir kelime de “*holy*” dir. Germenik kökenli bir kelime olan *holy* kelimesinin kullanımı; a) Tanrı’nın ya da ilâhî olanın sıfatlarının kesin bir şekilde kutsal olması, b) Tanrı’yla olan ilgileri dolayısıyla nesnelere kutsal olması, c) Tanrı’nın beklentilerine uyan eylemler ve insanların sıfatları olarak kutsal şeklinde, üç kategoriye bölünmüştür. Kutsalı ifade eden ve kökeni La-

¹⁴⁵ Philippe Borgeaud, *Karşılaşma Karşılaştırma-Dinler Tarihi Araştırmaları*, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost Kitabevi, Ankara 1999, s. 37.

1.4. HİRİSTİYANLIKTA KUTSALLIK

OTTO'YA GÖRE, *İncil*, “Tanrı'nın Krallığı”nın iyi bir düzenlemesidir. *İncil*'de dinî coşkuya tam olarak yer verilmemiş olsa da, coşkunun bulunduğu bölümler çok içtendir. *İncil*'deki “*Bunlar kadına, Bizim iman etmemizin nedeni artık senin sözlerin değil diyorlardı. Kendimiz işittik, O'nun gerçekten dünyanın Kurtarıcısı olduğunu biliyoruz*”¹⁸⁵ ifadesindeki itiraf kendiliğinden gerçekleşen ve orijinal olan bir kutsallığın sonucudur. Aksi takdirde kilise böylesine bir kesin inanmışlığı ve devamını sağlayamaz ve Hıristiyan bir millet var edemezdi.¹⁸⁶ Günümüzde de Mogadore ya da Marakeş'in caddelerinde ilk üç *İncil*'de yer alan olaylara benzer sahneler görülebilir. “Kutsal insanlar”, onları dinleyen ve mucizelerine kulak veren kişilere görünebilirler. Bu kutsal insanlara inananların sayısı arttıkça, çember genişleyerek zamanla dinî hikâyeler ve destanlar oluşur. Bu genişleyen çemberin merkezinde kutsal kişinin kendisi vardır. *İncil*'deki birçok ifadede¹⁸⁷ olağanüstü bir sadelikle İsa Peygamber'den kaynaklanan kutsallığın gücünü görmek mümkündür. Akralarının bile Hz. İsa'yı sahiplenilmiş,

¹⁸⁵ Yuhanna, 4/42.

¹⁸⁶ Otto, *The Idea of the Holy*, s. 156.

¹⁸⁷ Bkz. Matta, 8/8; Markos, 10/32; Luka, 5/8; Yuhanna, 20/28.

1.5. KUTSAL'IN TECRÜBESİ VE NUMEN

1.5.1. “Numen” ve “Numinous”

“Tanrı” veya “Kutsallık” anlamlarına gelen numinous, tamamen Otto'ya ait bir kavram olmayıp Latince numen kelimesinden türetilmiştir. 1640'larda bu kelimenin “kralın arzuları numenious”tur şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu kullanım da kelimeyi geniş kapsamlı bir anlama sürüklemiştir.¹⁹⁹ Otto'dan önce yine Kant'ın da *numen* kavramını kullandığı bilinmektedir. Kant ancak nesnelere bize verilirse sezginin mümkün olabileceğini söyler ve sezginin imkânını da nesnenin zihni belli bir şekilde etkilemesine dayandırır.²⁰⁰ Dolayısıyla nesnelere insana verilmesi ancak onların zihin üzerindeki etkileriyle mümkün olabilmektedir. Buradan hareketle Kant *numen* ve *fenomen* ayrımına gitmiştir. Görünüşler bilginin konusu olabilmekte, ancak kendinde şeyler bu bilginin tamamen dışında kalmaktadırlar.²⁰¹

Duyulur dünya ile düşünülür dünya ayrımını yapan Kant, daha sonraları *kategoriler* olarak şekillenecek olan zihnin

¹⁹⁹ Sarma, s. 96.

²⁰⁰ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, (Trans. Pavlus Guyer-Allen W. Wood), Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 33-34.

²⁰¹ Kant, *Critique of Pure Reason*, s. XX.

1.6. KUTSAL'IN TEZAHÜRÜ VE İFADE EDİLME VASITALARI

OTTO “yücelik” (*sublime*) hissi ve *numinous* arasındaki benzerliğe dikkat çekerek, ikisi arasındaki bu ilişkiyi *numinous* hislerin ortaya çıkışını açıklamak için kullanmıştır. Benzerliğe bağlı olarak, insanlığın tarihî gelişimine bakıldığında *numinous* hislerin bundan ortaya çıkmış olabileceği de düşünülebilir. Fakat yücelik duygusunun yapısı itibariyle kendiliğinden ortaya çıkmış olması muhtemel değildir. Ona sebep olan bir duygu olmalıdır. Otto yücelik duygusunun kendiliğinden değil, dinî duygulardan ortaya çıktığını savunur ki, bu da a priori kapasitesine dayanır.²⁵¹

Kutsal'ı tecrübe etmek için en başta onun hislerin ötesinde bir gerçeklik olduğuna inanmak gerekir. Yine “kutsallık” fikrine sahip olmak ve bilinçli bir şekilde ondan haberdar olmak da lazımdır. Tüm dinlere inanmak ve önceki bir dinin sonraki kadar değerli olduğunu kabul etmek önemlidir. Din, bilinç ve kutsal bilincin içsel sesiyle bizi kutsal ve mukaddes gerçekliğe inandırır ki, bu ses ruhumuzun, hislerimizin, önsezilerimizin ve özelemlerimizin sesidir. Aynı zamanda bu hem iç hem dış dünyamızdaki herhangi bir olayda doğrudan gözlenebilir. Din dili kutsalın somut bir şekilde kendini gösterdiği olaylar ve belirtiler için bir işaret sunar. En ilkel dinlerden bu yana

²⁵¹ Sarma, s. 105.

İKİNCİ BÖLÜM
NUMİNOUS TECRÜBE
VE
MİSTİSİZM

2.1. MİSTİSİZM VE MİSTİK TECRÜBE

Mistisizm eski Yunanca'da "gözleri kapamak" anlamına gelen "myein" sözcüğünden gelmektedir.¹ Kökünde ise, gizli olmak, dilsiz olmak, dudakları ve gözleri kapamak manaları vardır.²

Mistik kelimesi Otto'ya göre, Latince bir kelime olan "mystica"dan gelir ve aslında "theologia" kelimesinin sıfatıdır. Otto mistisizmin sadece dini ve Tanrı'yı açıklamadığını "*Mystica theologia*"nın, sıradan teolojinin aksine, bilinmeyenleri, daha derin konuları ve sırları öğrettiğini de söyler. Otto, *mistisizm* kelimesinin etimolojik olarak "Tanrı ile birlik" anlamına gelmediğini düşünür. İçinde Tanrı fikrini taşıyan kişi, mistik bir kişidir. Fakat "O'nunla bir olma" gibi bir ifade yoktur.³

Mistisizm ve Felsefe adlı kitabında W. T. Stace mistikliği, "zihnin halleri" olarak nitelendirir. Bu terkip batılı mistikliği anlamak açısından çok önemlidir. Batılı olmayan mistik anlayışların farkını ortaya koyabilmemize de imkân verir. Öte yandan, Stace, "mistisizm" sözcüğünün batıdaki algılanma biçiminin de bir talihsizlik olduğunu,

¹ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, (Çev. Ender Gürol) Adam Yayınları, İstanbul 1982, s.17.

² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 12.

³ Otto, *Mysticism East and West*, s. 158-159.

2.2. BİLGİNİN İKİ YOLU: İÇEBAKIŞ VE BİRLİK VİZYONU

OTTO, *mistik öğeler* arasında birçok ortak görüş olmasına rağmen çok fazla çeşitlilik gösterebileceğini savunur ve bilginin iki yolu olarak iki mistisizm çeşidini ele alır. Bunlar, “içe bakış mistisizmi” ve “birlik vizyonu” (birleştirici vizyon)’dur.²³

Otto *içsel olan yolla* ilgili olarak “gizli bir yolun içselliğe götüreceği” deyişini hatırlatır. İçe bakış mistisizminde Sonsuz’u, Tanrı’yı ya da Brahman’ı bulmak için dış dünyadan uzaklaşarak ruhun derinliklerine yolculuk yapılır. Bu yöntemde mistik dünyaya değil, kendi iç dünyasına bakmalıdır. Son vizyonda dünya ihtiyaçları yoktur, sadece Tanrı ve ruh vardır. Birleştirici vizyon ise, dış dünyaya, sonlu olan çokluk dünyasına bakılarak Sonsuz’u görme, *çokluk içinde birliği algılama* vardır. Bu iki yol arasında sadece büyük bir fark olmayıp, aynı zamanda bunlar birbirlerinin zıddıdır.²⁴

Birleştirici vizyon yolu, dünyevi şeylere çokluk yönünden bakar. Bu tecrübenin üç aşaması vardır. İlk ve en düşük olan aşamada, algı dünyası, zaman ve mekânın aşıldığı,

²³ Otto, *Mysticism East and West*, s. 57.

²⁴ Otto, *Mysticism East and West*, s. 59-61.

2.3. NUMİNÖS TECRÜBE VE MİSTİSİZM İLİŞKİSİ

DİNİ DUYGULAR mantıkî boyutu aştığı zaman ve *numinous* ögeler baskın olduğunda Otto, mistisizmin devreye girdiğini söyler. Mistisizm her zaman irrasyoneldir ve dinin doğasını anlatırken irrasyonel öğelere ağırlık verir. Mistisizmdeki irrasyonel numinous ögelerin baskınlığı onu içsel olan, ifade edilemeyen bir şey olarak ortaya koyar. İnsan aklının mistik durumu kendine özgü bir durumdur.³⁸ Otto'ya göre, mistisizm, naturalizme karşı spiritüalizmi kabul eder ve evrene dinî bakış açısıyla bakmanın gerekliliğini savunur.³⁹

Mistisizmin en önemli özelliklerinden biri olan *kendini değersizleştirmenin* önemine dikkat çeken Otto'ya göre, kişinin Tanrı hakkında bilgisi varsa mistiktir. Tanrı, her şeydir ve mistisizm hiçbir şeydir. Çünkü hayat “eşi ve benzeri olmayan” Tanrı'nın bilgisinde bulunur.⁴⁰ Hıristiyanlık dâhil tüm dinlerin Tanrı'yla birlikten bahsetmelerine rağmen, Otto'ya göre Tanrı fikrinin kökleri metafiziksel ve

³⁸ Otto, *Mysticism East and West*, s. 22, 85, 194, 197.

³⁹ Rudolf Otto, *Naturalism and Religion*, (Trans. J.A. Thompson&M.R. Thompson, Williams&Norgate), London 1913, s. 329-330.

⁴⁰ Otto, *Mysticism East and West*, s. 158-159.

2.4. DOĞU VE BATI MİSTİSİZMİ: SHANKARA VE ECKHART

MYSTİSİZM EAST AND WEST'te Otto, Doğu ve Batı mistisizmini karşılaştırarak konunun doğasını araştırmaya çalışmıştır. Bu amaçla da bir doğudan bir de batıdan mistikler seçmiştir. Eserde Doğu'yu Shankara, Batı'yı ise Eckhart temsil etmektedir. Eser Otto'nun her iki tarafa karşı da bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır. Benzerlikler açısından ikisini de savunsa da, söz konusu farklılıklar olduğunda Eckhart'ın yanında yer almıştır. Bu da onun mistisizm konusundaki şahsî görüşünü ortaya koyar.

Otto, Shankara ve Eckhart arasındaki sıradan fakat ilginç benzerliklerden bahsetmiştir. Eğer Shankara *acarya* ise, Eckhart *meister*'dir. Bu iki kelime de "hoca", "üstad", "guru" anlamlarına gelir. Bu iki usta da kendi geleneklerinin ürünü ve dönemlerinin üstadlarıdır. İkisi de filozof ve teologtur. Her ikisi de soyut düşünce adamıdır, her ikisi de mistik ve skolastiktir. Çok farklı zamanlarda farklı yerlerde yaşamış olmalarına rağmen Otto onları çağdaş düşünürler olarak kabul etmektedir.⁵³

Shankara, Hindistan'ın en iyi felsefecisi olarak ve Meister Eckhart ise, felsefe tarihinde orijinal felsefî sistemin yaratıcısı olarak itibar görür. Fakat her ikisi de teologlar

⁵³ Otto, *Mysticism East and West*, s. 14-15.

2.5. NESNEL BİR DEĞER OLARAK KURTULUŞ

HEMEN HEMEN bütün dinlerde kutsala karşı veya kutsalla uygun olmayan davranışlar *günah* kavramını ve beraberinde de kurtuluş anlayışını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla dinî bir kavram olarak *günah*, dinler içerisinde yer alan emir ve yasaklar zincirinde, emirlerin yerine getirilmesini veya yasakların çiğnenmesini ifade eden dinî, ah-lâkî ve vicdanî açıdan sorumluluk gerektiren bir olgudur. Günahın, kutsal ve doğüstü varlık alanıyla ilgili olması sebebiyle, beşerî düzen ve kanunların çiğnenmesi suç kabul edilirken, kutsal ve doğüstü varlıklara karşı işlenen hatalar ve taşkınlıklar *günah* olarak isimlendirilir.⁸²

Günah, tanrısal buyruklara aykırı davranış, mükemmel olarak kurulmuş bir düzenden herhangi bir ayrılış, dine göre yasak sayılan iş, vicdanı rahatsız eden suç anlamlarına da gelir.⁸³

Günah, insanın kendi “ben”ine, kendi “ben”inin ve dünyasının merkezi olarak yönelmesidir. Bunun klasik adı şehvettir, yani yasak olan şeylerin sınırsız bir şekilde insanı kendine çekmesi ve insanın da bunlara yönelme arzusudur.⁸⁴

⁸² Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (D.İ.A.), İstanbul 1996, XIV, 278.

⁸³ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, (Çev. Ahmet Güç), Arasta Yayınları, Bursa 2000, s. 30.

⁸⁴ Thomas J. Heywood, “Paul Tillich’in Hayatı”, (Çev. Mehmet Dağ),

2.6. LÜTUF TECRÜBESİ OLARAK MİSTİSİZM

LÜTUF, kesin tanımının yapılmasına meydan okuyan gizemli terimlerden biridir. Kavrama, Pavlus'un mektuplarında yoğun bir şekilde rastlanılmaktadır ki, Pavlus'a atfedilen on üç mektupta yaklaşık yüz kere geçmektedir. Onun önemli bir teolojik kavram olduğu noktasında çok az şüphe olabilir. Pavlus'un mektupları incelendiğinde *lütuf* kavramının çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Kavramın en yaygın kullanımı mektupların selamlama ve sonuç kısmında geçtiği dua dolu bir arzu şekliyledir. “*Babamız Tanrı’dan lütuf ve esenlik sizinle olsun.....*” ya da “*Rabbimiz İsa Mesih’in lütfu sizinle olsun...*”¹⁹³ ifadelerinde vurgulanan temel fikir, Tanrı’nın insanoğluna yönelik cömertliğidir. Lütuf, Tanrı’nın ve ayrıca onun oğlu İsa Mesih’in bir vasfıdır. Tanrı’nın insanlara ihsanda bulunduğu bir güçtür.¹⁹⁴ *Lütuf*, bir kimsenin hayatını değiştirme gücüne sahiptir.¹⁹⁵

¹⁹³ Korintlilere 1. Mektup, 1/3; Korintlilere 2. Mektup, 1/2; Romalılara Mektup, 1/7; Filipililere Mektup, 4/23.

¹⁹⁴ Korintlilere 2. Mektup 12/9.

¹⁹⁵ Ronald D. Witherup, “Pavlus Hakkında On Soru On Cevap”, (Çev. Süleyman Turan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (4), 2004, s. 251.

DİZİN

- Abraham Maslow 125
Absolute 93, 103
Acarya 143
Adbhuta 57
Âdem 153, 154, 156
Advaita Vedanta 20
Akıl Dışı 41, 86, 122, 138
Antropoloji 65
Anubhava 20
Aquino Thomas 144
Askaryam 131
Aslı Günah 207
Asura 57
Ateizm 205
Âtman 21, 130, 131, 132, 133,
134, 170, 173
Atonement 165
Augustinus 144
Avidya 130
Awe 100, 101
Aweful 100
Awefulness 100

Bağdaştırma 132
Bağlılık Duygusu 104
Bilişsel Öğe 62
Birleştirici Vizyon 23, 128
Birlik Tecrübesi 125
Brahma 20, 21, 150

Buda 141
Büyüleyici 98, 99
Büyüleyici Gizem 98, 99

Catherine 141
Charismata 184
Creature-Feeling 104
Cruder 57
Cyril Edwin Mitchinson Joad 44
Çaba Ögesi 62

Daemonic 107, 109
Darwin 42
David Hume 32, 202
Deitas 147
Demon 94
Derin Düşünme 29
Determinizm 177
Deus 147
Devil 94
Din 17, 18, 30, 34, 36, 39, 40, 43,
45, 51, 53, 58, 60, 63, 65, 82,
110, 117, 192
Dindışı 49, 75
Dini Bilinç 31, 62, 97, 141, 155,
166, 189, 192
Divination 112
Doğrulayıcı Tecrübe 51
Durga 113

- Duygu Ögesi 63
 Duygusal Motivasyonu 49
 Duyum 29, 135
- Ebedî 53, 124, 126
 Eckhart 23, 82, 129, 130, 135, 136, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 174
 Edward Tylor 42
 Ekam 130, 131, 132, 133
 Ekam-Brahman 132
 Ekam Vizyonu 133
 Elohim 93
 Êmâh Of Yahve 100
 Enerji 100, 105
 Ernst Troeltsch 19, 90
 Eski Ahit 93, 94, 95, 100, 154
 Evelyn Underhill 125
 Eyüp 95, 177
 Ezelfî 85, 126
 Ezoterik 99, 100, 172
- Fascinans 98, 99, 108
 Fascination 140
 Feeling Dependence 104
 Fenomen 44, 76, 91, 92, 109
 Fetişizm 55, 65
 Frithjof Schuon 41
 Fundus Animae 117
- Gazap 118
 Gita 22, 101, 102, 113, 150, 204
 Gizem 93, 95, 99, 106, 107, 109, 115
 Glock 51
 God 21, 22, 50, 147, 177
 Godhead 146, 147
 Good 201
 Goodness 205
 Gordon W. Alport 49
- Gödôsh 164
 Görkem 105, 114, 116, 134
 Günah 152, 153, 154
- Hamlık 57
 Haşmet 102, 103, 105, 109, 112
 Haşyet 100, 101, 102
 Havva 153, 154, 156
 Hayr-I Mutlak 35
 H. D. Lewis 50, 209
 Hegel 62
 Holy 15, 22, 23, 42, 51, 56, 57, 59, 60, 61, 70, 72, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 138, 139, 140, 141, 156, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 175, 178, 180, 181, 182
 Homo Nobilis 187
 Hulûl 126
 Huşû 127
- Immanuel Kant 63, 91
 Isaiah 97
 İbrahim 29, 93
 İçe Bakış 23, 128
 İlâhî Cevap Tecrübesi 52
 İnfra Rational 83
 İsa 37, 69, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 156, 175
 İşvara 21, 146, 147
 İttihat 126
- James G. Frazer 43
 John Hick 50, 90
 John Locke 28, 29
 Jonathan Webber 125

- Kader 163, 176, 178, 180, 181, 182
 Kali 113
 Kefaret 43, 53, 88, 89, 138, 156, 157, 159, 160, 161, 165, 166, 167, 168, 175, 176
 Kehanet 93, 114
 Keith Yandell 125
 Kitab-I Mukaddes 50, 158
 Krineli Simun 162
 Krişna 101, 102
 Kudret 11, 100, 105
 Kurân 140, 153
 Kurb 126
 Kurtuluş 140, 151
 Kurtuluş Doktrini 53, 139
 Kutsal 11, 16, 17, 35, 49, 73, 75, 80, 81, 85, 87, 96, 97, 110, 112, 117, 139, 144, 153
 Kutsal Fikri 81
 Kutsallık 111, 112, 175
 Kutsamak 100

 Liberation 167
 Lotus Sutra 73
 Ludwig Feuerbach 43
 Luka 87, 159, 160, 162
 Lütuf 12, 141, 178, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191
 Lütuf Tecrübesi 185

 Magic 115
 Magical 139
 Mahlûk Hissi 103, 104, 105, 181, 193
 Majestas 102
 Majesty 109
 Markos 87, 88, 159, 160, 162
 Mastabas 115
 Matta 87, 88, 96, 159, 160, 162
 Meryem 113
 Mesih 88, 90, 154, 175
 Miraculous 114
 Mircea Eliade 49, 75, 90, 204
 Mistik 37, 52, 121, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 142
 Mistik Tecrübe 52
 Mistisizm 46, 117, 121, 122, 123, 127, 137, 138
 Mit 76, 106
 Moksa 151, 167
 Mucize 114
 Mukaddes 203
 Mukti 151, 167
 Musa 94
 Myein 121
 Mysterious 139
 Mysterium 95, 98, 99, 106, 109
 Mystica 121
 Mystica Theologia 121

 Nanatvam 129
 Narayana 20, 22, 210
 Ninian Smart 30
 Nirvana 141, 150, 151, 167, 210
 Non-Rational 20, 21, 42, 82, 98, 107
 Numen 21, 66, 67, 83, 90, 91, 96, 108, 116, 139
 Numen Praesens 98
 Numinosity 148
 Numinous 20, 57, 58, 82, 84, 91, 93, 96, 98, 99, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 112, 117, 118, 139
 Numinous Dread 101
 Numinous Tecrübe 11, 12, 155

 Obelisk 115

- Olağanüstü 56, 87, 95, 106, 108,
111, 134, 139
Olağanüstülük 114
Omen 93
Opalesans 129
Orfeus 123
Orthodoxy 42
Over-Abounding 140
Overarching Symbols 39
Overpoweringness 100
Öz-Bilinç 43, 104
Özgürlük 42, 68
- Panteistik Mistisizm 142
Pavlus 91, 155, 159, 161, 183,
201, 202, 208
Peter Donovan 125
Petrus 88
Plotinus 123
Pratik Akıl 82
Profan 74, 79, 80, 95, 99, 165,
166, 181, 191
Profanus 71
Pure Reason 91, 92, 93
- Ramanuja 20
Rasyonalizm 40, 41, 61
R. C. Zaehner 125
Realizm 158
Reflection 29
Rig Veda 57
Ritüel 30, 45
Rudolf Otto 11, 13, 14, 42, 51, 83,
86, 102, 137, 162, 167
Ruh 80, 134, 136, 144, 146
- Sa Ātmā 133
Sacrare 71
Sacratu 71
Sacred 71, 72, 116
- Sacrosanct 117
Saf Akıl 82
Salvation 167
Samatam Algısı 129
Samkhya 132
Samsara 150, 151
Sanctus 93, 163, 164
Sat 133, 149
Schleiermacher 14, 15, 17, 18, 54,
104
Self-Consciousness 104
Sensation 29
Seyyid Hüseyin Nasr 35, 85
Sezgi 97
Shankara 15, 20, 21, 23, 82, 129,
130, 132, 143, 146, 147, 148,
149, 150
Shudder 101
Sigmund Freud 43
Sihizm 60
Sinkretizm 132
Sodom 93
Spirit 113
Stark 51
Stupor 107
Sublime 84, 110, 114
Sui Generis 51, 83, 98
Summum Bonum 166
Supernatural 138
Supramundane 108
Supra-Rational 21, 83
Şamanistik 139
Şema 82
Şematizasyon 84, 85
Şematizasyon 84
Şeytan 93
Şeytanî Korku 58, 59, 94, 109,
114, 116, 138
Şruti 170

- Tamamen Başka 21, 23, 54, 80, 95, 98, 106, 107, 108, 138, 140, 194, 195, 196
- Tanrı 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 29, 48, 50, 52, 53, 54, 57, 58, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 80, 81, 82, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 108, 112, 113, 116, 117, 118, 121, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 137, 139, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 169, 174, 175, 176, 182
- Tanrı'nın Krallığı 87, 89, 93, 95, 167
- Tao 115
- Tazyik 105
- Tecrübe 20, 46, 51, 52, 54
- Thouless 64
- Titretici 96, 98
- Titretici Gizem 96
- Totemizm 65
- Transcendent 138
- Tremendous 54
- Tremendum 98, 99, 106, 109
- Tremor 100
- Urgency 100, 105
- Ürpertici 98, 99
- Vacare Deo 188
- Vahiy Tecrübesi 52
- Valve 164
- Varlık Bilinci 163
- Varlık Hissi 163
- Varuna 57
- Vecd 52
- Vecd Tecrübesi 52
- Vergote 30, 39, 52
- Vişistadvaita 169
- Vita Religiosa 139
- Voluntaristic 105
- Vusûl 126
- Wholly-Me 21
- Wholly Other 17, 54, 80, 93, 98, 106, 107, 108, 118, 138, 194, 196
- William E. Paden 30
- William James 32, 125
- W. T. Stace 121
- Yahve 93, 94, 100, 155
- Yeni Ahit 69, 154, 155
- Yeniden Doğuş 88
- Yuhanna 87, 155, 159, 160, 161, 162